

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této elektronické publikace nesmí být reprodukována nebo šířena v papírové, elektronické či jiné podobě bez předchozího písemného souhlasu vykonavatele majetkových práv k dílu, kterého je možné kontaktovat na adrese: Nakladatelství Masarykovy univerzity Munipress, Rybkova 19, 602 00 Brno.

All rights reserved. No part of this e-book may be reproduced or transmitted in any form or by any means without prior written permission of copyright administrator which can be contacted at Masaryk University Press, Žerotínovo náměstí 9, 601 77 Brno.

O sjezdu, který byl a nebyl

Josef Zmr

Rád bych pomyslným čtenářům pověděl, jak jsme chtěli reformovat naši zem a co bylo výsledkem našeho úsilí. Jde o legendární rok 1968. Jako vědci, do jejichž výbavy patří zvědavost, jsme již řadu let sledovali nejen dění v nejvyšších patrech politického života v části Evropy, do níž byla naše země zakotvena, ale i v nižších podlažích společenského života. Přes všechny administrativní, cenzurní a jiné překážky jsme měli dost informací o poměrech ve vědě, filosofii, umění i politice v Polsku, Jugoslávii a zčásti i v Maďarsku a mohli jsme tyto znalosti obohacovat většinou osobním stykem, byť často různými administrativními překážkami omezeným, nebo všelijak získávanými písemnými informacemi, které proklouzávaly cenzurními bariérami. O to hůře jsme snášeli neměnné poměry panující v našem veřejném, politickém, kulturním a intelektuálním životě.

Uvítali jsme proto změny, k nimž došlo na přelomu let 1967 a 1968 v nejvyšší reprezentaci Komunistické strany Československa, především ve funkci prvního tajemníka strany volbou Alexandra Dubčeka a dalších vedoucích funkcionářů. Očekávali jsme, že se změny dotknou i Filosofického ústavu Akademie věd, neboť ústav po politické stránce spadal do kompetence sekretariátu Ústředního výboru strany a Akademie mohla spolupřezhodovat jen ve vědeckých záležitostech. Toto kompetenční uspořádání se týkalo i obsazování funkce ředitele ústavu a sekretariát Ústředního výboru, ochromen změnami na nejvyšších místech, nebyl v té době akceschopný. Nezbyvalo než vyvinout iniciativu zdola a navrhnout potřebné změny i ve vedení Filosofického ústavu. Ředitelem ústavu byl totiž stále dr. Vladimír Ruml, který byl jako garant správné politické linie do funkce dosazen po kritice ústavu ze strany nejvyšších politických orgánů z přelomu padesátých a šedesátých let. Po neoficiálních poradách vedoucích vědeckých pracovníků Filosofického ústavu a s podporou výboru stranické organizace, jemuž tehdy předsedala dr. Irena Šnebergová, a poté co na funkci ředitele odmítli kandidovat z osobních důvodů kolegové Robert Kalivoda, Karel Kosík a Jan Patočka, byl na funkci ředitele doporučen Radovan Richta, který v té době už úzce spolupracoval s Alexandrem

Dubčekem a jeho týmem. Za určitou protiváhu jeho „středové“ linie i jako mluvčí radikálněji smýšlejících pracovníků ústavu jsem byl do funkce zástupce ředitele navržen já. Této funkce jsem se ujal 1. dubna 1968 s podporou nového tajemníka ústavu Zdeňka Javůrka i s nemalou pomocí nadřízeného akademického orgánu, jímž bylo Kolegium pro filosofii a sociologii vedené tehdy Jindřichem Srovnalem.

Čekalo mě množství vědeckoorganizační práce spojené s řízením ústavu, neboť později jmenovaný ředitel Richta se kvůli své angažovanosti v nejvyšších patrech tehdejší politiky ústavním záležitostem téměř nevěnoval. Sám jsem musel omezit na minimum publicistickou činnost, zejména dlouhodobou spolupráci s *Literárními novinami*.

Jeden z prvních úkolů se na mě snesl hned po nástupu do nové funkce. Bylo to již dlouho předtím plánované setkání se sovětskými filosofi. Jak známo, československo-sovětské vztahy na nejvyšší úrovni nabývaly stále více krizovou podobu a dalo se očekávat, že se to promítne i do profesní roviny. Delegaci moskevského akademického ústavu vedl sám ředitel profesor Kopnin a mezi členy vedle řady mladších pracovníků byl i mezinárodně uznávaný profesor Kedrov. Idylické prostředí liblického zámku přispělo k tomu, že setkání s filosofi proběhlo zcela věcně a nekonfliktně. Sám jsem pozval prof. Kopnina domů na večeri a rozhovor skončil až jakousi džentlmenskou dohodou, že sovětští kolegové nás nebudou označovat za revizionisty, a my je za dogmatiky. Prof. Kopnin končil: „Ně všě u nas dogmatiki.“

Několik dnů nato se odehrála významná celostátní vědecká událost. Dne 14. května 1968 byla v Brně zahájena mezioborová vědecká konference o strukturalismu ve vědě a filosofii, o jejíž organizaci se vedle pražského ústavu velkou měrou zasloužili pracovníci katedry filosofie brněnské univerzity Lubomír Nový, Jiří Cetl, Jiří Gabriel a další kolegové z řad sociologů a lingvistů. Konferenci zahájil nestor a průkopník strukturální metody ve filosofii profesor Josef Ludvík Fischer, přední slovenský myslitel profesor Igor Hrušovský a své příspěvky k tématu přednesli čeští a slovenští filosofové, sociologové, lingvisti, literární vědci, psychologové a jiní odborníci. Příspěvky z konference vyšly potom v 1. čísle *Filosofického časopisu*, ročník 1969. Na brněnskou konferenci bezprostředně navázalo bratislavské jednání slovenských a českých historiků filosofie zabývajících se dějinami národního myšlení. Jejich spolupráce v oboru trvala již řadu let, jejím výsledkem byla například *Antologie z dějin československé filosofie I*, Praha 1963, a bylo třeba vyjasnit další úkoly součinnosti.

Jak již bylo řečeno, vědecké a vědeckoorganizační úkoly spojené s řízením Filosofického ústavu vyžadovaly značné množství času. Přesto jsem se rozhodl, že přijmu nabídku přípravné komise pro svolání XIV. sjezdu Komunistické strany

Československa, abych se práce této komise zúčastnil. Nové vedení strany muselo vzdorovat mezinárodní kritice pro mnohé změny a podstatné reformy, které zavádělo do stranické praxe. Domnívalo se, že budou-li tyto změny přijaty a schváleny vrcholným stranickým orgánem, jímž byl právě sjezd, oslabí tím tuto mezinárodní kritiku a odrazí další útoky na náš „obrodný“ proces. Proto měl sjezd vypracovat a přijmout mimo jiné také „Dlouhodobý program strany“, který v dosavadních stranických dokumentech chyběl. Program měl nastínit a upřesnit podobu všech sfér národního života v jejich optimální (socialistické) podobě, jak se ustálila v předchozích diskusích, a za nimiž stály rozhodující síly stranického života i progresivní složky celé společnosti. Pro vypracování textu „Dlouhodobého programu“ byla ustavena komise odborníků z nejrůznějších oborů. Sekretariát této komise mne požádal, abych připravil koncept k pasáži týkající se vztahu k národním dějinám a národní kultuře. Můj text zasláný komisi zněl takto:

„Vztah k národním dějinám a národní kultuře tvoří významnou součást programu, jímž českoslovenští komunisté vyjadřují své představy o specifické cestě naší společnosti k socialismu a komunismu.

Jestliže dnes jde komunistům o to vybudovat s pomocí nejširší národní pospolitosti sociálně spravedlivou, vnitřně svobodnou a suverénní společnost založenou na maximální svobodě jednotlivce, pak považují za předchůdce a průkopníky svých snah všechny osobnosti a společenská hnutí, které si v dějinách našich národů kladly obdobné, třeba jen dílčí cíle, a chtějí vědomě na jejich úsilí navazovat.

Ideály sociální spravedlnosti a občanské i národní svobody byly v českých a slovenských dějinách vždycky silným motivem revolučních nebo reformních snah. Proto dnešní komunisté přijímají s plným pochopením ideály husitských bojovníků a humanitní myšlenky české a slovenské reformace, váží si obhájců státní svrchovanosti z roku 1618, je jim blízký protest selských rebelů z dob feudálního útlatku, s obdivem sledují úsilí obrozenců budujících elementární předpoklady národního života, inspiruje je statečný postoj obhájců mladé svobody z let 1848–1949, jsou přirozenými dědici nejlepších tradic dělnického hnutí ve všech jeho podobách – sociálně demokratické, anarchistické i vlastní komunistické, plně oceňují zásluhy, jež si získali o svobodu našich národů účastníci I. a II. odboje, bojovníci Slovenského národního povstání i pražských barikád, a bezprostředně navazují na kulturní a politický program české a slovenské meziválečné avantgardní levice, která na základě tvořivého pochopení marxismu formulovala ideál osvobozeného člověka, jež teprve naše doba je s to uskutečnit.

Komunisté, kteří prošli složitou cestu od absolutních kritiků stávajících poměrů až k státotvorné síle, dovedou náležitě zhodnotit i státnickou moudrost, prozíravost

a reformní úsilí velkých osobností našich dějin, jakými byli Karel IV., Jiří Poděbradský, T. G. Masaryk a jiní významní tvůrci tisícileté tradice české státnosti.

Stále živým zdrojem zůstávají pro československé komunisty vedle myšlenek, jež jako internacionalisté sdílejí s celým dělnickým hnutím, také myšlenky tvůrců národních programů Jana Husa, Petra Chelčického, J. A. Komenského, Františka Palackého, Augustina Smetany, Ludovíta Štúra, Jozefa M. Hurbana, Miroslava Tyrše, T. G. Masaryka, F. X. Šaldy, K. Teiga, Vl. Clementise, kteří všichni spojovali své úvahy o smyslu národní existence s úkoly všelidskými.

Pokud jsou dějiny výsledkem vědomě kladených cílů, chtějí je komunisté usměrnit tak, aby byly uskutečněním svobody, a to svobody nedílné, svobody sociální, politické i národní, svobody společnosti i jedince. Proto také s vděčností vzpomínají těch, kdož v minulosti prostor pro tuto svobodu jakkoli rozšířili.⁴¹

Návrh „Dlouhodobého programu strany“ vypracovala komise vědeckých odborníků a politických pracovníků, kteří v protokolu sjezdu byli jmenovitě uvedeni. Byli to:

R. Richta, B. Levčik, D. Bárta, E. Bartoš, V. Blažek, J. Bodnár, J. Cvekl, I. Dubská, J. Hanzelka, J. Hermach, J. Hronovský, F. Hronský, Z. Javůrek, M. Kaláb, R. Kalivoda, O. Klein, J. Kopčok, J. Kosta, M. Král, E. Löbl, K. Lukeš, K. Minárik, E. Novák, O. Pavlík, D. Pokorný, S. Provazník, M. Průcha, R. Selucký, Sláma, J. Strinka, Z. Strmiska, J. Šindelář, M. Švermová, I. Vojtěch, J. Zumr.

XIV. sjezd Komunistické strany Československa probíhal, jak známo, za dramatických okolností utajeně v Praze okupované vojsky Varšavského paktu koncem srpna 1968. Přesto projednal a schválil připravený program se všemi plánovanými body. Kuriózní je, že pozdější „reformované“ a „normalizované“ vedení strany prohlásilo sjezd za neplatný a jakoby neexistující. Čtrnáctka byla z aritmetické řady vymazána.

Naštěstí všechny projednané předlohy byly zachráněny a Jiří Pelikán, jeden z členů Ústředního výboru strany, sjezdem zvolený, mohl po několika letech protokol sjezdu vydat v zahraničí (*Tanky proti sjezdu*, Vienna: Europa Verlag 1970). Toto vydání sloužilo za podklad novému českému vydání, které pod stejným názvem připravilo pražské nakladatelství Novela bohemika v roce 2018 a jež k tisku připravili Lukáš Cvrček a Milan Bárta.

Druhá polovina roku 1968 patřila k době, kdy se zdálo, že není ještě vše ztraceno. Někteří „prozíraví“ kolegové sice pomalu nebo i rychle hledali návrat do bez-

1 Text vytištěný kurzivou byl převzat z mého podkladu do konečného znění dokumentu a jako součást „Dlouhodobého programu strany“ přijat XIV. sjezdem.

pečného lůna strany, ale byla i řada těch, kteří se dobrovolně vzdát nechtěli. Proto čeští a slovenští filosofové uvítali pozvání asociace jugoslávských filosofů, s nimiž jsme již dříve měli přátelské vztahy, uspořádat v Opatii ve dnech 5.–7. prosince 1968 jugoslávsko-československé symposium Aktuální otázky teorie socialismu. Delegation slovenských filosofů, v které dominoval Miro Kusý, a česká skupina reprezentovaná zejména Robertem Kalivodou diskutovala se špičkami jugoslávských myslitelů, mezi nimiž nechyběli profesori Vranicki, Petrovič, Supek, Kangrga, Rus, Stojanovič, Tadič, Krešič a další. Spolupráce s nimi pokračovala – přes všechny překážky – i v době takzvané „normalizace“, kdy se vždy našly skuliny ve střeženém kordonu pro písemný nebo i osobní styk, a rozvinout se mohla i po roce 1990 jako odkaz Pražského jara a celých šedesátých let, kdy i filosofie mohla plnit důležitou společenskou úlohu.

Literatura

Antologie z dějin československé filosofie I, eds. Robert Kalivoda – Josef Zumr, Praha: Nakladatelství ČSAV 1963.

Filosofický časopis 17, 1969, č. 1.

Tanky proti sjezdu: Protokoly a dokumenty XIV. (vysočanského) sjezdu KSČ, ed. Jiří Pelikán, Vienna: Europa Verlag 1970; 2. vyd. eds. Jiří Pelikán – Lukáš Cvrček – Milan Bárta, Praha: Novela bohémika 2018.

Abstract

On a Congress that Did and Did Not Take Place

The contribution focuses on changes that took place at the Institute of Philosophy of the Czech Academy of Sciences in 1968. Besides the replacement of the institute management, it was primarily the participation of the academics in the preparation of the documents for the 14th Congress of the Communist Party of Czechoslovakia and its new political orientation.

Keywords

1968, new ideology of political institutions, philosophers' support of the ideology

PhDr. Josef Zumr, CSc.

Filosofický ústav AV ČR

Jilská 1, 110 00 Praha

zumr@flu.cas.cz